

Ergenlikte Risk Almanın Televizyon Üzerinden İncelenmesi

■ Ar. Gör. Neslihan Güney
Cemre Erten
Derya Atalan
Prof. Dr. Figen Çok

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi

Özet

Ergenler arasında risk alma son yıllarda ergenlik psikolojisi alanında üzerinde en çok çalışılan konulardan biridir. Ergenler arasında madde kullanımının artması, sağlığa zararlı davranışların yaygınlaşması (korunmasız cinsel ilişki gibi), ergenlerin çeşitli kazalar nedeniyle yaşamlarını yitirmeleri bu konuyu önemli hale getirmektedir. Risk alma çeşitli olumsuz sonuçlar getirerek ergenlerin yaşamlarına bir tehdit oluşturmaktadır. Öte yandan, risk alma fırsatları değerlendirme, kendini ve kapasitesini keşfetme ve yaşantısal zenginlik sağlaması açısından da olumlu bir değer taşıyarak ergenlerin yaşamlarına katkı getirebilmektedir.

Bu araştırmada televizyona yansıyan ergenlerin risk alma davranışları belirlenmiş ve konularına göre analiz edilmiştir. Türkiye'de çok izlenen dört TV kanalından, üç gün boyunca ana haberlerin tümü kaydedilmiştir. Yaş olarak ergen görüntüsünü ortaya koyan karakterlere ait tüm haberler ve bir TV dizisindeki (Hayat Bilgisi) 6 ergen karakteri analiz edilmiştir. Bunlar içinde ergenlerin risk almalarına yönelik bütün temalar saptanmış ve içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Sonuç olarak, Türkiye'de televizyona yansıdığı haliyle ergenlikte risk alma konusunda genel bir görüntü elde edilmiştir. Genel olarak risk almanın olumsuz yansıdığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca, gençlerin beğenerek izlediği bir dizide, onların olumsuz riskli davranışlarda bulunmalarını engellemeye yönelik örneğin erken cinsel ilişkinin olumsuz etkilerine ve HIV/AIDS hastalığı gibi konulara vurguda bulunulmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ergenler, Televizyon, Risk alma.

Summary

Recently, number of studies have been increased concerning adolescent's risk taking. Risk taking is becoming an important issue in adolescent development with increasing drug use, expansion of unhealthy behaviours (such as unprotected sex), increased rate of adolescents deaths caused by accidents. Risk taking leads various negative effects and it has been a threat for life of adolescents. Moreover, risk taking is a natural and necessary part of growing up, providing assertion of independence, self-testing behaviour and declarations of the self, getting autonomy or defiance and testing new life experiences or novelty.

In this study, adolescent risk taking behaviour reflected to TV have been analysed by issues. Total news on TV most widely watched four TV channels were recorded in three subsequent days. All news with characters representing adolescents in terms of age and six adolescent characters in a TV serial "Hayat Bilgisi" were analyzed. Among those all themes an adolescent risk taking have been determined and content analyzed.

As a result a general picture adolescent's risk taking reflected of TV has been obtained. In general a negative aspect of the adolescent risk taking represented to TV has been found in this study. In addition, in the TV serial, it has that young people enjoy, no message presenting risky sexual behaviour particularly negative aspect of early sexual behaviour and HIV/AIDS have been found.

Key Words: Adolescents, Television, Risk taking.

Giriş

Risk alma ergenlik döneminde artış gösteren bir davranıştır. Bu nedenle, gelişim psikolojisinde son yıllarda üzerinde çalışılan önemli konulardan biridir. Risk alma davranışı ergenliğin sonlarında ve yetişkinliğe geçişle daha da artmaktadır (1,2). Risk alma ile ilgili kuramsal ve görgül araştırmalarda erken ve geç ergenlik döneminde bireylerin risk alma davranışlarında bir artışın olduğu görülmektedir. Lightfoot'a göre, risk alma davranışı "istemli, amaçsal ve hedefe yönelik zarar potansiyeli taşıyan davranış" olarak tanımlanmaktadır. Risk konusunda birçok tanımlamaya rastlamak olanaklıdır (3). Ancak bu çalışmada Lightfoot'un yukarıda açıklanan risk tanımlaması benimsenmiştir.

Ergenlerin riskli davranışlarda bulunması onların yaşamlarını tehlikeye soktuğu gibi, risk almanın ergenlerin yaşamlarında kendilerini ispat etme ve geliştirme, özerklik kazanma gibi olumlu gelişimsel etkileri de söz konusudur. Ergenlik döneminde girilen olumsuz sonuçlara neden olan riskli davranışlar arasında madde kullanma, hızlı ve ehliyetsiz araba kullanma, korunmasız cinsel ilişkiye girme, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlara yakalanma, okuldan/evden kaçma, hırsızlık gibi suçları sıralamak mümkündür. Bu davranışlar, sağlık, akademik, eğlence alanlarında görülmekte ve ergenin yaşamında zorluklara neden olmaktadır. Öte yandan, olumlu olarak değerlendirilen riskli davranışlar bireyin kapasitesini görmesini, ilgilerini ortaya çıkarmasını ve birtakım yaşantularıyla deneyim kazanmasını sağlamaktadır.

Risk alma davranışını bireyin içinde bulunduğu topluma göre değerlendirmek önemlidir. Bir grup yazarca (4) ifade ettiği gibi, ergenin risk alma davranışını bulunduğu toplumsal bağlama göre değerlendirmek gerekmektedir. Toplumun yapısı ve toplumdaki değişimler bireyin yaşamındaki birçok şeyi etkilediği gibi bireyin aldığı risk davranışını da etkilemektedir. Türkiye'de bireyin yaşamıyla ilgili çeşitli değişim ve zorluklar kırdan-kente göç, turizm, yükseköğretim yaşantısı, yoksulluk bir arada olduğu için, ergenlerin riskli davranışta bulunma olasılığı oldukça yüksektir. Çalışan

çocuklar, çok kültürlülük, cinsel değerlerdeki değişimler, iç göç hareketleri cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar gibi giderek artan sorunlar özellikle çok sayıda ergenin bulunduğu ülkemizde ergenlikte risk alma konusunu daha önemli hale getirmektedir. Bazı araştırmacılar (5), riski bireysel ya da toplumsal sorunlara dayalı ele almakta dolayısıyla, kişisel bir ihmal olarak görmekten çok toplumsal sürecin bir sonucu olduğunu ifade etmektedir. Toplumun yaşayışı ve yapısı; riskin yaşanma sıklığını ve türünü belirlemektedir. Toplumla doğrudan ilişkili görünen risk alma davranışının toplumu konu alan kitle iletişim araçları (özellikle televizyon) üzerinden ele almak mümkündür.

Ergen, risk ve medya ilişkisi konusunda araştırma ve yayınların en yoğun olarak işlendiği konu; medyadaki risk görüntülerinin ya da haberlerin ergenlerde riskli davranışa yol açıp açmadığının incelenmesidir (6,7,8). Bunların arasında medyada intihar, madde kullanımı gibi öğelerin ergenler üzerindeki etkisinin incelenmesi özellikle dikkat çekicidir. Ancak bu çalışmada sözü edilen etki araştırma kapsamına alınmamıştır.

Ergenlik dönemindeki bir bireyin riskli davranışlara girme eğiliminde olduğu birçok araştırma tarafından desteklenmektedir (9,10,11,12). Bu araştırmalarda risk almanın yaygınlığı doğrudan ergenlere ulaşarak araştırılabilirdiği gibi, gazetelerdeki ya da televizyondaki haberlerin, gençlerin konu edildiği televizyon dizilerinin incelenmesiyle de araştırılabilir.

Bu araştırmada, televizyondaki, ana haber bültenlerinde ve "Hayat Bilgisi" dizisinde yer alan ergenlerin risk alma davranışlarının incelenmesi amaçlanmaktadır.

Bu ana amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmaktadır:

1. Ana haber bültenlerinde ergenlerde risk alma davranışını konu alan haberlerin sıklığı nasıldır? Ne gibi riskli davranışlar konu edilmiştir?
2. "Hayat Bilgisi" dizisinde ergenlerde risk alma davranışının konu edilme sıklığı ne kadardır? Ne gibi riskli davranışlar konu edilmiştir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu betimsel çalışmada dört ulusal televizyon kanalındaki ana haberlerin tümü 20 Haziran- 3 Temmuz 2005 tarihleri arasında üç gün boyunca izlenmiş ve kaydedilmiştir. Yaş olarak ergen görüntüsünü ortaya koyan karakterlere ait tüm haberler ve bir TV dizisindeki (Hayat Bilgisi) 6 ergen karakteri üzerinden analiz edilmiştir. Bunlar içinde ergenlerin risk almalarına yönelik bütün temalar saptanmış ve içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. İçerik analizi, bir gözlemden çok, verilen mesajlardan çıkarsama amacıyla kullanılan niteliksel bir yöntemdir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada, ulusal çapta yayın yapan - ATV, SHOW TV, TRT-1 ve KANAL D - ana haber bültenleri 20 Haziran - 3 Temmuz 2005 tarihleri arasında üçer gün süreyle televizyondan videoya kaydedilmiş ve veri olarak kullanılmıştır. Bunu gerçekleştirmek için, SHOW TV'de 3 - 25 Temmuz 2005 tarihlerinde tekrarları yayınlanan "Hayat Bilgisi" dizisinin 64., 65., 67., 69., 70. ve 73. bölümleri kaydedilerek, dizide yer alan "Kerem", "Sedat", "Barbie", "Kopil", "Törpü", "Ergen", "Arif", "Kikirik" karakterlerinin riskli davranışları belirlenmiş ve analiz edilmiştir.

"Hayat Bilgisi" adlı televizyon dizisi iki yıla yakın bir zamandır Türkiye'de ulusal çaplı yayın yapan bir kanalda gösterilmektedir. Dizi başta gençler olmak üzere her yaşta kişinin ilgiyle izlediği bir dizidir. Dizi özellikle öğrencilerin yoğunlukla izlemesine olanak vermesi için Cuma günü yayınlanmaktadır. İşlediği konular açısından, gençlerin birbirleriyle ve öğretmenleriyle olan iletişimi, gençlerle ve eğitimle ilgili günlük olayları konu edinmesi bakımından gençler arasında izlenme oranı yüksek bir dizidir. Dizinin bir okulda geçmesi ve oyuncuların büyük çoğunluğunun gençlerden oluşması genç izleyici kitlesini çekmektedir. Böylece, Hayat Bilgisi dizisi gençler arasında popüler olması ve dizideki gençlerin yoğunluğu bakımından çalışma grubu olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Veri toplamada kullanılan kodlama formu ana haberler ve "Hayat Bilgisi" için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Kodlama formunun hazırlanmasında içerik analizi için önerilen esaslara özen gösterilmiştir (9,10,11,12).

Araştırmanın amacı göz önüne alınarak kodlama formları ana haberlerin ve "Hayat Bilgisi" dizisinin içeriksel olarak incelenmesine yönelik hazırlanmıştır. Ana haberler için kullanılan kodlama formunda, haber türü, haberin konusu, haberde eğer ergen var ise cinsiyeti, olumlu/olumsuz riskli davranışlar ile ilgili haber içerikleri yer almaktadır. Dizi için kullanılan kodlama formunda da dizinin temasının ne olduğu olumlu/olumsuz riskli davranışlar ana kategoriler olarak yer almaktadır. Haberlerde ele alınan riskli davranışlar; aşırı alkol kullanma, aşırı hız, suç, şiddet, madde kullanma, sağlık, tedbirsiz davranışta bulunma, cinsel istismar ve tehlikeli sporlarla uğraşma şeklindedir. Dizide ele alınan riskli davranışlar ise, intihar, şiddet, suç, evden/okuldan kaçma, madde ya da alkol kullanma, ehliyetsiz araba kullanma, internetten sevgili bulma, bir kıza çıkma teklif etme, kopya çekme ve yalan söyleme olarak belirlenmiştir.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada gözlemciler arası tutarlılığı saptamak amacıyla birbirinden bağımsız olarak iki gözlemci aynı görüntüleri ayrı ayrı izleyerek izleme formlarına kodlanmışlardır. Kodlayıcılar arası tutarlılık için, kappa değerine bakılmış ve .79 olarak belirlenmiştir. Kodlayıcılar arası tutarlılığı belirlemek amacıyla her iki kodlayıcının bağımsız olarak kodlama yaptıkları deneme formları arasındaki tutarlılık kappa değerine göre değerlendirilmiştir. İçerik analizi yöntemi ile de, ana haberlerde ve dizide yer alan risk alma davranışlarının neler olduğu, türü saptanmıştır. Ayrıca saptanan riskli davranışlar frekanslarla açıklanmaktadır.

Bulgular

Anahaber bültenlerinde ve "Hayat Bilgisi" dizisinde ergenlerin risk alma davranışı incelenerek, risk almanın sıklığı ve ne tür riskli davranışların görüldüğü saptanmıştır.

Sorumsuzca
davranma,
kuraldışı olma
ya da başına
bir şey
gelmeyeceği
inancı ergeni
risk almaya
iten
nedenlerden
bir bölümüdür

TABLO 1 Ana Haber Bülteninde Ergen ve Risk Almayla İlgili Haberlerin Kanallara Göre Dağılımı

Haber Kanalı	Kanal D	Show	ATV	TRT	Toplam
Toplam haber sayısı	71	79	41	41	232
Ergen riskiyle ilgili haberler	11	13	5	1	30

Genel olarak risk alanlarına bakıldığında başlıklar; suç, disiplin suçu, şiddet, okuldan kaçma, hız yapma, gizli araba kullanma, kaza yapma, yalan söyleme, madde kullanma, karşı cinse çıkma teklif etme, aşağılama, küçük düşürme, internetten sevgili bulma şeklinde sıralanmaktadır. Bu bağlamda altı dizi incelenerek toplam 25 risk temasına rastlanmıştır.

Dizide risk alma, riskin disiplin suçu ve yalan başlıklarında sıklıkla incelendiği bulunmuştur. Bu bağlamda, *okulda disiplin suçu* başlığı altında; kopya alma/verme, öğretmene karşı gelme, öğretmeni ihbar etme; *yalan* başlığı altında ise; çeşitli konularda okul idaresine ve aile bireylerine yalan söyleme konuları yer almaktadır. Bunların dışında adli ya da polisiye suç, madde kullanma, karşı cinse çıkma teklif etme yine sıklıkla işlenen temaların başında gelmektedir.

Ana haber bültenlerine bakıldığında ise, toplam 4 haber kanalında 3'er gün boyunca 232 habere ulaşılmıştır (Tablo 1).

Ele alınan haberler içerisinde doğrudan gençlerin konu edildiği ancak riskle ilgisi olmayan haberlere rastlanılmış bunlar araştırmaya dâhil edilmemiştir. Örneğin, "Akdeniz oyunlarında genç halterciler!", "ÖSS sonuçlarının iptali", "Yurt dışında eğitim fırsatı" gibi.

Kaydedilen 232 haberden, toplam 30 haberde ergenlere ilişkin riskli davranışlar saptanmıştır. Kaydedilen haberlerin içerisinde %12'si riskle ilgili haber olarak karşımıza çıkmaktadır.

Riskle ilgili haber başlıkları, madde kullanımı (aşırı alkolden kendini kaybetme, uyuşturucu kullanma), polisle çatışma, şiddet (saldırı, sporda taraftar saldırısı...), suç (tecavüz, kamu malına zarar), hırsızlık, tedbirsiz davranışlar (14. katta önlem almadan çalışma) ve cinsel istismar olarak görülmektedir (Tablo 2).

Haber türü olarak, magazin ve polisiye-adli haberlerin sıklığı, riskli davranışların yer alması bakımından dikkati çekmektedir. Haber türlerinin içeriği madde kullanımı, polisle çatışma, suç işleme ve cinsel istismar kategorilerinden oluşmaktadır.

Haberlerde risk alma cinsiyete göre incelendiğinde ele alınan haberlerin sayısı, 19 erkek, 4 kız, her iki cinsiyetten bireylerin yer aldığı riskle ilgili haberler de 7 olarak belirlenmiştir. Bu bulguya göre erkeklerin kızlara oranla daha fazla riskli haberlerde yer aldığı söylenebilir. Ayrıca, suç başlığı altında tecavüz ve cinsel istismara uğrama yönündeki haberlere rastlanmıştır. Tecavüze ya da cinsel istismara uğrayanların daha çok kızlar olduğu bulunmuştur.

TABLO 2 Ana Haber Bülteninde Ergenlerin Riskli Davranışları Olarak Yer Alan Haber Türlerinin Dağılımı

Haber Türü	Riskli Davranış Sayısı
Magazin	12
Polisiye	9
Siyasi	2
Kültür	1
Kaza	1
Spor (Tehlikeli sporlar;paraşüt, vb)	4
Diğer (aşırı alkol, vb)	4

Haberlerde ve dizide Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyon (CYBE) konusunda hiçbir temaya rastlanmamıştır. Genel olarak bu konular özellikle zaman zaman haberlerde ele alınmaktadır ancak araştırmanın yürütüldüğü tarihte ortaya çıkmamış olması rastlantısal bir durum olarak düşünülebilir.

Sonuç ve Tartışma

Genel olarak bakıldığında, ergenlerin risk alma davranışına ilişkin temalara hem ana haber bültenlerinde hem de ele alınan dizide yer verildiği görülmüştür.

Ana haber bültenlerine konu olan haberlerde sıklıkla şiddet ve suç haberlerinin yer alması ve ergenlerin erkek olması dikkati çekmektedir. Risk alma davranışının sorun davranış olarak değerlendirildiği ve risk alma davranışının haberlerde bu yönüyle yer aldığı saptanmıştır. Örneğin, gençlerin suç işlemesi, madde kullanımı gibi haberlere diğer haber konularına göre daha fazla rastlanmıştır. Bu açıdan, risk alma davranışının “sorun davranış” yönünde olması, olayın “haber” niteliği taşımasıyla ilişkilendirilmektedir.

Türkiye’de ergenlerin risk aldığı ve risk alma davranışlarının kendi içinde çeşitlilik gösterdiği düşünüldüğünde, toplumsal haberlerin de yer aldığı ana haber bültenlerinde ergenlerin risk alma davranışının tema olarak işlenmesi şaşırtıcı görünmemektedir. Toplumsal olayları ve dolayısıyla bireyi de içine alan haberlerde ergenlerin ve onların aldıkları riskin yer alması, özellikle de suça ve şiddete yönelik haberlerde yer alması açısından düşündürücüdür. Bu bulguya dayanarak ana haber bültenlerinde, risk almanın yaygınlığını görmek ve alınan riskin türünü saptamak zor değildir. Benzer bulgu bir başka çalışma tarafından da ortaya konmuştur (13).

Ergenlerin tedbirsiz ya da dikkatsiz davranışlarda bulunduğu ilişkin haberlerin yer almasını aslında ergenlerin risk alma davranışının nedenleriyle açıklamak mümkündür.

Sorumsuzca davranma, kuraldışı olma ya da başına bir şey gelmeyeceği inancı ergeni risk almaya iten nedenlerden bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu bakımdan ergenler, davranışın olumsuz sonuçlarını düşünmeden, so-

rumsuzca davranarak (14) ya da “bana bir şey olmaz düşüncesiyle” (15), riskli davranışta bulunmaktadırlar.

“Hayat Bilgisi” dizisinde yer alan ergen karakterlerine bakıldığında dizinin bir lisede geçmesi bakımından ergenlerin riskli davranış örnekleri de çoğunlukla “okulda disiplin suçu işlemek” olduğu yönündedir. Buna ek olarak, otoriteye karşı gelme ve otoriteye yalan söyleme, öğretmene ya da müdüre karşı gelme gibi davranışlar, yine okulla ilgili riskli davranışlar olarak karşımıza çıkmaktadır. İlişkiler açısından bakıldığında ise dizide karşı cinse çıkma teklif etme, âşık olma gibi eylemler de riskli davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bu tip eylemler gençler arasında gurur meselesi ya da onur kırıcı eylemler olarak görülmekte ve arkadaşların önünde bunları yaşamak da riskin önemli bir açıklayıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir seyircinin varlığında cesaret gösterici bir eylemde bulunma, ergenin risk alma davranışını destekleyen bir etmen olarak görülmektedir (14).

Dikkat çekilecek bir nokta ise, intihar, madde kullanımı vb temaların “Hayat Bilgisi” dizisinde ele alınan bölümlerde işlenmediği, gençlerin bu yönde özendirilmediğidir. Bu açıdan dizi izleyici kitlesini dikkate alan bir yaklaşım sergilemektedir. Buna ek olarak, gençlerin beğenerek izlediği bir dizide, onların olumsuz riskli davranışlarda bulunmalarını engellemeye yönelik erken cinsel ilişkinin olumsuz etkilerini ve HIV/AIDS gibi konuların işlenmediği de ortaya çıkmıştır. Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonların önlenmesine yönelik film ve dizilerin kullanılması önemli bir araç olarak ele alınmaktadır. Bu eğilimin Türkiye’de bir önleyici öge olarak kullanılması yararlı görünmektedir.

Sonuç olarak, “ergenlik ve risk alma” konusunun televizyonda temel konular bağlamında ana haber bültenlerinde ve gençlerin beğenerek izlediği “Hayat Bilgisi” dizisinde işlendiği ya da yansıtıldığı görülmektedir. Dolayısıyla risk alma davranışının yaygınlığını, ayrıca gençlerin doğasının bir parçası olduğunu günümüzde yaşamın bir parçası olarak kitle iletişim araçları aracılığıyla görmekteyiz.

Risk alma davranışının yaygınlığını günümüzde yaşamın bir parçası olan kitle iletişim araçları aracılığı ile görebiliriz

Kaynaklar

1. Furlong A, Cartmel F. Young people and social change: Individualization and risk in late modernity. USA: Open University Pres, 1997
2. Arnett JJ. Emerging adulthood, *American Psychologist*, 2000;5(55):469-80
3. Lightfoot C. The culture of adolescent risk-taking. New York: The Guildford Press 1997
4. Alexander CS, Kim YJ, Ensminger M, Johnson KE, Smith BJ, Dolan L. A measure of risk taking for young adolescents: reliability and validity assessments. *Journal of Youth and Adolescence* 1990;19(6):559-69
5. France D. Towards a sociological understanding of youth and their risk-taking, *Journal of Youth Studies* 2000;3(3)
6. Sobol A, Gortmaker S, DeJong W, Perrin J. Television viewing and Initiation of smoking among youth, *Pediatrics* 2002;3(110):505
7. Robinson Thomas N, Chen Helen L, Killen Joel D. Television and music video exposure and risk of adolescent alcohol use. *Pediatrics* 1998;5(102):54
8. Klein JD, Brown JD, Childers KW, Oliveri J, Porter C, Dykers C. Adolescents' risky behavior and mass media use. *Pediatrics* 1993;1(92);24-31
9. Arnett JJ, Balle-Jensen A. Cultural bases of risk behavior: Danish adolescent. *Child Development* 1993;64:1842-1855
10. Özcebe H ve ark. The sexual experience of the first year students in eighth universities. (Sekiz üniversitede öğrenim gören birinci sınıf öğrencilerin cinsel deneyimleri). 10th Conference of the European Association for Research on Adolescence, 2-6 Mayıs 2006, Antalya, Turkey.
11. Ögel K, Çorapçıoğlu A, Sır A, Tamar M, Tot Ş, Doğan O, Uğuz Ş, Yenilmez Ç, Bilici M. Dokuz ilde il ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi* 2004;15(2):112-8
12. Bayar N, Sayıl M. Brief report: Risk-taking behaviours in a non-western urban adolescent sample. *Journal of Adolescence* 2005;28:671-6
13. Yıldırım A, Şimşek H. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Seçkin Yayınevi, Ankara 1999
14. Tavşancıl E, Aşkın E. Sözel, Yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama önerileri, Epsilon, İstanbul 2001
15. Gökçe O. İçerik çözümlemesi, teori, metot uygulamalar. Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları: 36, Ankara 2001
16. Pidgeon N, Henwood K. Handbook Qualitative Research for Psychology Methods the Social Sciences, (Ed. J. Richardson), Blackwell Publishing 1996, UK
17. Karademir Ç. Türkiye'de televizyonda yansıtılan genç imgesinin reklâmlarda ve ana haberlerde incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü 2002
18. Kloep M, Hendry L. Life Span Development: Resources, challenges and risks. Thomson Learning 2000, London
19. Lapsley D. Toward an integrated theory of adolescent ego development: The "new look" at adolescent egocentrism, *American Journal of Orthopsychiatry* 1992;63(4)